

TEVELLÜD

rikiyye (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1410/1990, s. 226-227; İbnü'n-Nefis, *er-Risâletü'l-Kâmilîyye fi's-sireti'n-nebeviyye* (nşr. Abdülmün'im M. Ömer), Kahire 1987, s. 151-153; Sami S. Hawi, *Islamic Naturalism and Mysticism*, Leiden 1974, s. 110-113; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, I, 367; R. Kruk, "A Frothy Bubble: Spontaneous Generation in the Medieval Islamic Tradition", *JSS*, XXXV/2 (1990), s. 265-282; a.mlf., "Tawallud", *EP* (İng.), X, 378-379.

OSMAN DEMİR

TEVESSÜL

(التوسل)

**Sâlih amelleri
veya bazı kişileri vesile edinerek
Allah'a yakın olmaya çalışmak,
O'ndan dilekte bulunmak
anlamında terim.**

Sözlükte "bir aracı vasıtasıyla maddî ve ya mânevî derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah'a yaklaşmayı ummak" anlamındaki **vesl** kökünden türeyen **tevessül** bir müslümanın işlediği sâlih amelleri, Hz. Peygamber'i yahut velîleri vesile yaparak Allah'a yakın olmaya çalışmasını ifade eder. **Vesîle** üstün konumdaki birine yaklaşmaya aracı olacağı umulan şey veya kimsedir. "Yardıma istemek" anlamındaki **istiâne**, **istigâse** ve **istimdâd** da aynı mânada kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de tevessül kelimesi geçmez. Vesilenin yer aldığı iki âyetten birinde Cenâb-ı Hak, müminlere kendisine yakın olmaya vasıta aramalarını ve kurtuluşa ermek için O'nun yolunda bütün güçlerini harcamalarını emretmekte (el-Mâide 5/35), diğerinde ilâh diye tapılan ve dua edilen varlıkların da rablerine yakın olmak için bir vasıta aradıkları belirtilmektedir (el-İsrâ 17/57). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî bu âyette sözü edilen varlıklar içinde meleklerin de yer alabileceğini söyler, zira melekler ve gözle görülmeyen diğer bazı varlıklara da yaratılmışlık üstü konum tanıyanlar olmuştur (*Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII, 299-302). Allah'a yakın olmak amacıyla vesile aramanın mahiyeti "ilim ve ibadetle O'nun yoluna girme, İslâmî erdemlerle nitelenme" şeklinde açıklanmıştır (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vsl" md.). Farklı görüşler bulunmakla birlikte müfessirler vesileye "müslümanı Allah'ın rızasına ulaştıran her türlü ilim ve amel" mânasını vermişler, nâfile ibadetleri de bunun kapsamı içinde değerlendirmişlerdir (Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, VIII, 405; İbn Teymiyye, *Kâ'ide*, s. 48). Hadislerde vesile ve tevessül kelimeleri yer

almaktadır. Çeşitli rivayetlerde belirtildiğine göre kuraklık dönemlerinde ashap Hz. Peygamber'le tevessülde bulunarak Allah'a dua ediyor ve duaları kabul görüyordu. Onun vefatından sonra amcası Abbas ile tevessülde bulunulmuştur (Buhârî, "İstisâhâ", 3; "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", 11). Resûl-i Ekrem, gözleri görmeyen bir sahâbîye kendisiyle tevessülde bulunarak Allah'a dua etmesini söylemiş, sahâbî yaptığı duadan sonra görmeye başlamıştır (Tirmizî, "Da'avât", 119; ayrıca bk. *Müsned*, II, 168; III, 83; Müslim, "Şalât", 11).

İbn Cerîr et-Taberî, müslümanlar arasında vuku bulan ihtilâflar bağlamında Resûlullah'tan sonra Allah'ın hücceti sayılan dinî liderlerin bulunup bulunmadığı meselesinin tartışıldığını belirtir; ayrıca Allah'a dua ederken "peygamber ve velîler hakkı için" ifadesini kullanıp tevessülde bulunmanın câiz olmadığına ilişkin bir görüşü Ebû Hanîfe'ye nisbet eder (*et-Tebsîr*, s. 156; krş. M. Nesîb er-Rifâî, s. 26). Bu tür nakillerden hareketle tevessül konusuna ilişkin tartışmaların II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Daha sonra Mâlik b. Enes'e atfedilen bazı görüşlerin yanı sıra hadis mecmualarında zayıf kabul edilen bir kısım rivayetlerin yer almasından da bu meselelerin erken dönemlerde gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Konu, tasavvuf ve tarikatların yaygınlaşmasının ardından İbn Teymiyye'den itibaren Selef âlimleriyle diğer Sünnî âlimleri arasında önemli bir ihtilâf mevzuu haline gelmiştir. Tevessülün çeşitlerini ve bunlarla ilgili görüşleri şöylece özetlemek mümkündür:

1. Allah'ın zâtı, isimleri ve sıfatlarıyla tevessül. Kur'an'da Allah'a en güzel isimleriyle dua edilmesi ve O'nun övülüp yüceltilmesi emredilmiş (el-A'râf 7/180; Kâf 50/39-40), Hz. Peygamber dualarında Allah'ın kendi zâtına verdiği isimlerle O'na niyazda bulunmuş ve ashabına da bunu öğretmiştir (*Müsned*, I, 391, 452; Tirmizî, "Da'avât", 92). Kur'an okuduktan sonra dua etmek de Allah'ın sıfatlarıyla tevessülde bulunma olarak kabul edilmiştir, çünkü Kur'an Allah kelâmıdır, O'nun kelâmı ise sıfatıdır. Bu tür tevessülün bid'at sayılmadığı hususunda ittifak vardır (M. Nesîb er-Rifâî, s. 25-51; Himyerî, s. 39).

2. Hz. Peygamber'le tevessül. Bütün âlimler Hz. Peygamber'le tevessülde bulunmayı câiz görmüş, ancak onunla tevessülde bulunmanın anlamı konusunda fark-

lı görüşler ileri sürülmüştür. a) Resûlullah ile tevessül etmek onun Allah nezdindeki makamı ve derecesinin hakkı için değerli hayatta iken ondan dua etmesini istemek ve Allah'tan onu kendisine şefaatçi kılmasını talep etmek anlamına gelir. Böyle bir tevessül câizdir. Buna rağmen huzurunda, gıyabında veya ölümünden sonra zatiyla tevessülde bulunmak câiz değildir. Nitekim bir kuraklık yılında Hz. Ömer'in hayatta olmayan Resûl-i Ekrem yerine Abbas b. Abdülmuttalib ile tevessülde bulunması tevessülün bir kimseden dua istemek mânasına geldiğini gösterir. Resûlullah ile tevessülün bir başka anlamı da kendisine itaat etmek, onun gösterdiği yola uyduğunu belirterek Allah'tan talepte bulunmaktır. Zatiyla tevessülü ve kabrinin yanında yapılan duanın mescidlerde yapılan dualardan üstün olduğunu ifade eden rivayetler zayıftır. İbn Teymiyye, Muhammed Abduh, M. Reşid Rızâ gibi Selefî âlimler bu görüştedir (İbn Teymiyye, *Kâ'ide*, s. 57-75, 113-114, 140-141; İbn Ebû'l-İz, I, 298-299; Reşid Rızâ, VI, 371-377). b) Hz. Peygamber'le tevessülde bulunmak dünyaya gelmeden önce, hayatta iken ve ölümünden sonra onun zâtı ve Allah katındaki derecesiyle Allah'tan talepte bulunmak anlamına gelir. Kur'an'da müminlere Allah'a yakın olmak için vesile aramaları (el-Mâide 5/35), Allah'ı sevenlerin peygamberine itaat etmeleri emredilmiş ve ona uyanları Cenâb-ı Hak'ın seveceği bildirilmiştir (Âl-i İmrân 3/31-32). Allah'a yaklaşma vesilelerinin başında Resûl-i Ekrem gelir; ayrıca sevgi ve itaat ancak Resûlullah'ın zatına yönelik olabilir. Ashaptan itibaren fıkıh, kelâm ve tasavvuf âlimlerinin Hz. Peygamber'in zatiyla tevessülde bulunmayı câiz görmeleri de bu konuda bir delil teşkil eder. İbn Teymiyye'ye kadar bu hususta âlimler arasında herhangi bir ihtilâf çıkmamıştır (Resûlullah'ın zatiyla tevessülde bulunmanın onun henüz dünyaya gelmeden önce başladığına dair teklâkiler için bk. *Müsned*, IV, 138; Himyerî, s. 303-318). Hz. Ömer'in Abbas ile tevessülde bulunması sonuçta Resûl-i Ekrem'le tevessül etmek anlamına gelir. İmam Mâlik, Resûlullah'ın kabrine yönelerek tevessülde bulunmakta bir sakınca görmemiştir (Sübkî, s. 134-143; Âlûsî, VI, 128; Kevserî, s. 11-12). Sünnî âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir.

3. Amel-i sâlihle tevessül. İman ve itaatten sonra Allah'tan mağfiret dilemeyi ifade eden âyetlerin yanı sıra (el-Bakara

2/285; Âl-i İmrân 3/193-194) Fâtiha sûresinde yer alan, "Sadece sana tapar ve yalnızca senden yardım dileriz" (1/5-6) cümlesinin ardından hidayete eriştirme niyyatında bulunmaya dair âyet amel-i sâlihle tevessülde bulunmaya işaret eder. Bir mağarada mahsur kalan müminlerin kurtuluşunu haber veren rivayetlerde belirtildiği gibi (*Müsned*, II, 116; Buhârî, "Edeb", 5) amel-i sâlihle tevessülde bulunarak yapılan duaların makbul olduğu yolunda bilgiler mevcuttur. İbn Mes'ûd'un teheccüd namazı kıldıktan sonra, "Allahım, emrettin itaat ettim, davet ettin icabet ettim, beni başışlal" şeklindeki duası ashabin bu tür tevessüle başvurduğunu kanıtlayıcı niteliktedir. Âlimlerin tamamı bunu câiz görmüştür (Âlûsî, VI, 127; M. Nesîb er-Rifâî, s. 111-134).

4. Müttaki ve sâlih müminlerin duasıyla tevessül. Âlimler bunu da ittifakla kabul etmiştir. Esasen müminlerin duasını istemek Kur'an ve Sünnet'te teşvik edilmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem umreye giden Hz. Ömer'den kendisi için dua etmesini istemiştir. Sahâbîler de sıkıntılarının giderilmesi için Resûlullah'ın duasına başvurup tevessülde bulunmuştur (İbn Teymiyye, *Kâ'ide*, s. 66-69; M. Nesîb er-Rifâî, s. 141-163).

5. Hayatta olan velîler ve sâlih müminlerin zatıyla tevessül. Bu konuda iki yaklaşım mevcuttur. a) Bu tevessülü câiz görenler, bunun Kur'an'da Allah'a yaklaşıran vesileler aramayı emreden âyetin (el-Mâide 5/35) alanına dolaylı biçimde girdiğini söylemiştir. Nitekim melekler Âdem'e secde ederek Allah'a yakınlık sağlamış, iyi kulların ilâhî rahmetin tecelli ettiği hayır sahipleri olduğu belirtilmiş ve müminlere iyilerle birlikte ölmeyi dilemeleri öğretilmiştir (Kevserî, s. 2-15; Ebû'l-Fazl, s. 17-18; Himyerî, s. 139-142, 181-182). Hadislerde Resûlullah ile tevessülde bulunmanın tavsiye edilmesi ona tâbi olan ve bunu teşvik eden velîler ve sâlihlerle tevessülü de câiz kılar. Hz. Ömer'in Abbas b. Abdülmuttalib ile tevessül etmesi de bu konunun bir delilini teşkil eder (Sübkî, s. 143-144; Kevserî, s. 18). Sâlih amellerle tevessülde bulunmanın meşrû kabul edilmesi bu amelleri yapanlarla tevessülü de meşrû hale getirir. Zira zat asıl, zata ait fiil fer'dir, fer'i ile tevessül câiz ise asılla tevessül de câizdir (Himyerî, s. 43-44, 71-72, 126). Allah'ın yaratmadaki sünneti (âdet-i ilâhiyye) bazı vasıta ve sebeplerle fiilleri gerçekleştirmesi şeklinde tecelli eder.

O'nun hasta olan birine ilâç vasıtasıyla şifa vermesi gibi mânevî hastalıklara müptelâ olan birine velî ve sâlih kulları vasıtasıyla şifa vermesi de sünnetine uygundur (Muhammed el-Burhânî, s. 3-8; Himyerî, s. 22-23, 55-56). Müctehid âlimlerin velîlerle tevessülü câiz görüp uyguladığına dair rivayetler bu fiilin meşruiyetine ilişkin diğer bir delil konumundadır. İmam Şâfiî'nin Ehl-i beyt'in yanı sıra Ebû Hanîfe ile, Ahmed b. Hanbel'in de Şâfiî ile tevessül ettiğine dair rivayetler sahih kaynaklarda mevcuttur. Fahreddin er-Râzî, Tâceddin es-Sübkî, Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürçânî gibi âlimler bu tevessülü meşrû kabul edenlerden bazılarıdır. Burada velîler, kendilerinden kaynaklanan bir güce sahip kişiler olarak değil Allah'ın bir sonucu yaratmasının sebebi olarak görülmektedir (Kevserî, s. 3-4; Himyerî, s. 18-19, 265-266, 420-425). Eş'arî ve Mâtürîdîler'in çoğunluğu bu görüştedir. b) Velîler ve sâlih müminlerin zatıyla tevessül câiz değildir, çünkü bu Allah'a yapılan tâzime benzer. Bu görüşü savunanlar tevessülle ilişkilendirilen âyetlerde zatla tevessüle dair bir işaret bulunmadığını, bu âyetlerin müminleri sâlih amel yapmaya teşvik ettiğini söyler. Onlara göre ilgili âyetlerden hareketle ortaya konulan görüşler aşırı bir yorumdan ibarettir. Başta Hz. Âdem'in tevessülü olmak üzere Resûlullah'a nisbet edilen rivayetler de zayıftır. Ashap, tâbiîn ve müctehid âlimlere izâfe edilebilecek böyle bir uygulama sahih rivayetlerle nakledilmemiştir. Selef âlimleri bu görüştedir (İbn Teymiyye, *Kâ'ide*, s. 66, 133; Âlûsî, VI, 127-128).

6. Peygamberler, velîler ve sâlihlerin zatıyla Allah'a yemin ederek tevessülde bulunmak. Başta Ebû Hanîfe olmak üzere âlimlerin büyük çoğunluğu, "Filân velînin veya sâlih kulun hakkı için senden şunu niyaz ederim" şeklinde yemin mânasına gelebilecek ifadelerle tevessülün câiz görülmediği yahut tahrîmen mekruh olduğu görüşünde birleşmiştir. İster nebî ister velî veya Kâbe gibi mukaddes bir mekân olsun Allah'ın ardından başkasıyla yemin etmek meşrû değildir. Selef âlimlerine göre ise bu tür bir tevessül şirke götürür. Tasavvuf mensupları bu tür tevessülü câiz görmüştür (İbn Teymiyye, *Kâ'ide*, s. 50-51, 114-115; Âlûsî, VI, 128; Reşîd Rızâ, VI, 372-375).

7. Peygamberler, velîler ve sâlih kullarla ölümlerinden sonra tevessülde bulunmak. Bunu câiz görenlerle Selef âlimleri

arasında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Eş'ariyye, Mâtürîdiyye ve Süfiyye'ye mensup âlimlere göre ölümlerinden sonra da Allah'ın iyi kullarıyla tevessül edilebilir. Çünkü tevessülle elde edilen sonucu yaratan Allah'tır ve sâlih kulun diri veya ölü olması durumu değiştirmez. İyi kullarla tevessülün sebebi onların Allah nezdindeki dereceleridir. Dünyada eksik ruhları tamamlama görevini yerine getiren iyi kullar bu fonksiyonlarını öldükten sonra da sürdürebilir. Kur'an'da kâfirlerin ölen yakınlarından ümit kestiğinin (el-Mü'mtehine 60/13), ayrıca ölenlerin de nimet veya azap içinde bulunduğunun belirtilmesi (bk. KABİR) bunu kanıtlar niteliktedir. Ölümlere selâm verilmesi onların da ruhen buna mukabele etmesini gerektirir. Temiz ruhların, kabirlerini ziyarete gelenlerin ruhlarıyla ilişki kurması, onları hayra yöneltmesi ve nurlandırması mümkündür. Nitekim Şâfiî Ebû Hanîfe'nin, İbn Huzeyme Ali er-Rızâ'nın, Ebû Ali el-Hallâl Mûsâ el-Kâzım'ın kabrine gidip tevessülde bulunmuştur. Fahreddin er-Râzî, Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürçânî gibi âlimlerin bu tevessülü câiz görmesi ashaptan itibaren müslümanların uyguladığı bu fiilin meşrûlüğünü gösterir (*el-Metâlibü'l-Âliyye*, VII, 275-277; *Şerhu'l-Makâşid*, II, 43; Kevserî, s. 5-9). İbn Teymiyye'den itibaren bu tevessülü câiz kabul etmeyen Selef âlimlerine göre tarihte putperestlik ölen sâlih kişilerden yardım dilemekle başlamıştır. Önce ölümlerden Allah'a aracı olmaları istenmiş, ardından sâlihlerin putları yapılarak bunlara tapılmıştır. İslâm dininde ölüye hitap ederek ondan dua isteme şeklinde bir uygulama mevcut değildir. Eğer ölümlerle tevessül câiz olsaydı Hz. Ömer, Resûlullah'ın amcası Abbas'la değil Peygamber'le tevessül ederdi. Resûl-i Ekrem'le sahâbîlerden intikal eden uygulama müminlerin kabirlerini ziyaret edip onlara selâm vermek ve dua etmekten ibarettir. Ölümlerden yardım istemek hristiyanların âdetidir, ayrıca bu fiil kabirleri tapınak haline getirmeye yol açabilir. Ölümlerden yardım istemek ilâhî sünnetin yanı sıra Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği dinin ilkelerine de aykırıdır. Bu tür tevessülle ilgili rivayetler uydurma olabileceği gibi yanılma ve şeytan aldatmasının ürünü de olabilir (İbn Teymiyye, *Kâ'ide*, s. 16-19, 142-171; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 375; Reşîd Rızâ, VI, 371-377; VIII, 20, 146-147).

Sonuç olarak sâlih amellerin yanı sıra hayatta olan iyi kulların duasıyla teves-

TEVESSÜL

sülde bulunmanın câiz görüldüğü hususunda ihtilâf yoktur. Hayatta iken ve ölümlelerinden sonra Hz. Peygamber'in, veflelerin ve sâlih kulların zatıyla tevessülde bulunmayı şirk saymak ise isabetli görünmemektedir. Zatla tevessül konusunda kesin bir delil bulunmamakta, bu tevessül vesile âyetinin yorumuna dayanmaktadır. Konuyla ilgili hadisler ise âhad niteliğinde olup zayıf kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in dualarında bazı tesbih lafızlarını zikrettikten sonra, "Ruhun (Cibrîl) ve meleklere rabbi olan Allahım!" diye niyaz edip Allah katında yüksek makam sahiplerini zikretmesi ise dikkat çekici bir uygulamadır (Müslim, "Şalât", 223; Ebû Dâvûd, "Şalât", 147). Diğer bir husus da Sünnî akîdeye göre peygamberler ve Resûl-i Ekrem'in kendilerini ismen cennetle müjdelediği sahâbiler dışında hiç kimsenin "sâlih" diye nitelendirilip tevessül vasıtası kabul edilemeyeşidir. Kişi olarak sâlih kulların kimler olduğu belirlemek mümkün değildir; sadece Allah'ın emirlerine bağlılık dikkate alınarak onlar hakkında hüsnüzanda bulunulabilir. Dolayısıyla iyi kişilerin zatıyla tevessül etmek hüsnüzanna dayalı olup zaman içinde ortaya çıkan bir uygulamadır. Tevessülü şirke dönüştüren hususların başında Allah'tan başkasına dua etmek, böyle bir kişiye ulûhiyyet niteliği atfetmek, kendisiyle tevessül edilen kimseye aşırı saygı göstermek gelir.

Tevessüle dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır: İbn Merzûk el-Hatîb, *et-Teveessül* (Süleymaniye Ktp., Efgânî Şeyh Ali Haydar Efendi, nr. 70); Muhammed Mekki İstanbûlî, *Teveessül: Kasîde-i Bürde Şerhi* (Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 393); Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî, *el-Kaşîdetü'd-Dimyâtiyye fi't-teveessül bi-es-mâ'illâhi'l-hüsnâ* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1588); Ahmed el-Menîni, *Hâtîmetü istinzâli'n-naşr bi't-teveessül bi-şühedâ'i Uhud ve'l-Bedr* (Kahire 1281); Abdülkâdir b. Ahmed el-Fâkihî, *Hüsnü't-teveessül fî ziyâreti ef'âli'r-rusûl* (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, nr. 79); İbn Kemal, *Risâle fi't-teveessül* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 1850); Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ et-Tilimsânî, *Mişbâhu'z-zalâm fi'l-mustağîşîn bi-hayri'l-enâm* (Süleymaniye Ktp., Refsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 264); Ali Ahmed et-Tahtâvî, *el-İbdâ'ât fi mezârri'l-ibtidâ'ât bida'u'n-nüzûr ve'z-zebâ'ih ve't-teveessül ve'd-du'â ve'l-hilf bi-ğayrillâh* (Beirut 1421/2000); Ahmed b. Zeynî Dahlân, *Risâle fi-*

mâ yete'allâk bi-edilleti cevâzi't-teveessül bi'n-nebi (İstanbul 1996); Ali Ataç, *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Teveessül* (1993, doktora tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Sıdkî ez-Zehâvî, *er-Red 'alâ münkiri't-teveessül ve'l-kerâmât ve'l-havârih* (İstanbul 2001); Alevî b. Ahmed el-Haddâd, *Mişbâhu'l-enâm cilâ'ü'z-zalâm* (İstanbul 1996); Mûsâ Muhammed Ali, *Hakikatü't-teveessül ve'l-vesîle 'alâ dav'î'l-Kitâb ve's-Sünne* (Beirut 1985); Ebû'l-Fazl İbnü's-Siddîk, *İrgâmü'l-mübtedî'l-gâbi bi-cevâzi't-teveessül bi'n-nebi* (Amman 1992); Nâsirüddin el-Elbânî, *et-Teveessül ahhâmühû ve envâ'u-hû* (Beirut 1986, 1990); Şevkânî, *ed-Dürü'n-naqdî fi ihlâsî kelimetit't-tevhîd* (Beirut 1932).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "vsl" md.; *Müsned*, I, 391; II, 116, 168; III, 83; IV, 138; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, VIII, 405; a.mlf., *et-Tebşîr fi me'âlimi'd-dîn* (nşr. Abdülazîz b. Ali eş-Şibl), Riyad 1425/2004, s. 156; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Halil İbrahim Kaçar), İstanbul 2006, VIII, 299-302; Fahreddin er-Râzî, *el-Metâlibü'l-'âliye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, VII, 275-277; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il* (nşr. M. Reşid Rızâ), [baskı yeri ve tarihi yok] (Lecnetü't-türâsî'l-Arabî), I, 10-31; a.mlf., *Kâ'ide celîle fi't-teveessül ve'l-vesîle*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye); İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikin*, Kahire 1403/1983, I, 375; Takyyüddin es-Sübkî, *Şifâ'ü's-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm*, Bulak 1318, s. 133-195; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, İstanbul 1305, II, 43; İbn Ebû'l-İz, *Şerhu'l-Akâidetü'l-Tağâviyye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1408/1987, I, 294-299; Hisnî, *Def'u şübehi men şebbehe ve temerrede* (nşr. Abdülvâhid Mustafa), Leiden 1424/2003, s. 200-201, 391, 394, 403-414, 420-430, 450, 572-573; Emîr es-San'ânî, *Tathîrü'l-tiikâd 'an edrânî'l-ilhâd* (nşr. Abdullah b. Yûsuf), Küveyt 1404/1984, s. 22-23, 31; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, VI, 127-128; M. Osman Abduh el-Burhânî, *İntişâru evliya'i'r-rahmân 'alâ evliya'i's-şeytân*, Kahire 1318/1900, s. 3-24; Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, tür.yer.; El-mallî, *Hak Dini*, II, 1669-1670; M. Zâhid Kevserî, *Maḥku't-tekauvül fi mes'eleti't-teveessül*, Kahire 1369, s. 2-18; Ebû'l-Fazl İbnü's-Siddîk, *İthâfû'l-ezkiyâ bi-cevâzi't-teveessül bi'l-lenbiyâ ve'l-evliyâ*, Beyrut 1405/1984, s. 7-12, 17-18, 28-50; M. İd el-Abbâsî, *et-Teveessül enuâ'uh ve ahhâmüh*, Beyrut 1986, s. 9-16, 32-36, 41, 50-56; M. Nesîb er-Rifâî, *et-Tevaşşul ilâ hakikatit't-teveessül*, Halep, ts., tür.yer.; Dilaver Selvi v.dğr., *Kur'an ve Sünnet Işığında Rabîta ve Teveessül*, İstanbul 1994, s. 67; İsa b. Abdullah b. Muhammed b. Mânî el-Himyârî, *et-Te'emmül fi hakikatit't-teveessül*, Beyrut 2001, tür.yer.; Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 316-317, 337-338; Zekeriya Güler, "Vesîle ve Teveessül Hadislerinin Kaynak Değeri", *Tasavvuf*, sy. 10, Ankara 2003, s. 45-92.

YUSUF ŞEVKÎ YAVUZ

TEVFİK

(التوفيق)

Allah'ın

hayırlı işlerde kişiyi başarılı kılması anlamında kelâm terimi.

Sözlükte "isteğe uygun olmak; isteğe uygun bulmak" anlamındaki **vefk** kökünden türeyen **tevfik** "farklı şeyleri ortak bir ilgi aracılığıyla bir araya getirmek; barıştırmak" mânasına gelir (*Kâmus Tercümesi*, III, 1031-1033; *el-Mu'cemü'l-vasîl*, "vfk" md.). Terim olarak "Allah'ın kulların fiillerini sevdiği ve razı olduğu şeye uygun kılması" demektir (*et-Ta'rifât*, "vfk" md.). Benzer anlamlar taşıyan **inâyet**, **nusret** ve **lutf** kelimeleri gibi **tevfik** de hayır ve iyiliğe yönelik davranışlara özgü kılınmıştır (Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "vfk" md.). **Tevfik** "Allah'ın isyankâr kullarından yardımını kesmesi" anlamındaki **hızlânın** karşıtıdır. Kur'ân-ı Kerim'de **vefk** kavramı dört yerde sözlük anlamıyla geçmektedir. Hz. Şuayb kendi ümmetine peygamberlik görevini ve sorumluluklarını anlatırken başarısının (**tevfik**) ancak Allah'ın yardımıyla gerçekleşebileceğini söylemiştir (Hûd 11/88; bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "vfk" md.). **Vefk** kavramının *Kütüb-i Sitte*'nin yanı sıra Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve diğer hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "vfk" md.). Namazda okunan Fâtiha'nın sonunda imamlarla birlikte "âmin" diyen kimsenin bu fiili meleklere söyleyişine denk geldiği takdirde (muvâfakat) geçmiş günahlarının affedileceğine dair hadis birçok kaynakta yer almaktadır. Bir hadiste Cenâb-ı Hakk'ın hayır murat ettiği kulumu ölmeden önce sâlih amel işlemeyle muvaffak kıldığı bildirilmektedir (*Müsned*, III, 106, 120, 230; Tirmizî, "Kâder", 8). Hadislerde ayrıca, "Başarı sadece Allah'tandır" (ve billâhi't-tevfik); "Başarıyı sağlayan Allah'tır" (Allâhu veliyyü't-tevfik) gibi dua cümleleri bulunmaktadır (Nesâî, "Eşribe", 25, 48; "Fey", 1). Resûl-i Ekrem'in hilâli gördüğü zaman yeni ay süresince Allah'ın rızasını kazanmasının nasip edilmesi yolunda dua ettiği nakledilmektedir (Dârîmî, "Şavm", 3).

Kelâm ilminde erken devirlerden itibaren kader ve insan fiilleri, hidayet ve dalâlet gibi konular bağlamında **tevfik** kavramı da ele alınmaya başlanmıştır. Kelâm âlimleri, filozofların inâyet teorisine Allah'ın iradesine yeterli derecede vurgu yapmadığı gerekçesiyle karşı çıkıp **tevfik** kavramını tercih etmişlerdir. İnsana ihti-